

Anadil ve Anayasa

Vahap Coşkun

(Yrd. Doç. Dr, Dicle Üniversitesi, Hukuk Fak., Öğretim Üyesi)

Türkiye uzunca bir süredir yeni bir anayasa yapmayı tartışıyor. Sivil toplum örgütleri, yeni anayasaya dair taleplerini sürekli kamuoyunun gündemine taşıyor, Meclis'te grubu bulunan dört partinin eşit üyelerle temsil edildiği bir "Anayasa Uzlaşma Komisyonu" ise yeni anayasa metnini oluşturmaya gayret ediyor. Toplum, yeni anayasadan ülkenin kadim sorunlarını çözmek için gerekli demokratik zemini oluşturmasını bekliyor.

Yeni anayasa ile çözümü konusunda ilerleme kat edilmesi gereken konulardan biri de Kürt meselesidir. İşin doğrusu Kürt meselesi ile yeni anayasa arasında çok yakın bir irtibat bulunuyor. Zira, bir taraftan, Kürt meselesini çözmeyi gaye edinmeyen ve bunun için gerekli düzenlemeleri (anayasal vatandaşlık, âdem-i merkezîyetçi bir idari yapı, temsilde adalet, siyasal alanın genişlemesi, vb.) ihtiva etmeyen bir hukuksal metin "yeni anayasa" olarak nitelendirilemez. Beri taraftan, Kürtlerin taleplerini içeren ve garanti altına alan yeni bir anayasa yapılmadan da Kürt meselesini demokratik ve barışçı bir çözüme kavuşturmanın imkânı olamaz.

Kürtlerin anayasal düzlemde güvenceye kavuşturulması gereken öncelikli talebi ise anadilinde eğitimidir. Bundan iki yıl önce bu konuya ilişkin bir çalışma yaptık.¹ Farklı Kürt siyasal çevreleri ile görüştük ve şöyle bir tabloyla karşılaştık: Kürt meselesinde kullanılan araçlar/yöntemler ve çözümün hangi idari çerçeve içinde olabileceği gibi hususlarda bu çevreler farklı düşüncelere sahiptiler. Ancak konu anadilinde eğitime gelince neredeyse ağız birliği etmişçesine hemen herkes aynı kavramlarla konuşuyor ve aynı istekleri dillendiri-

1. Vahap Coşkun, Şerif Derince, Nesrin Uçarlar; Dil Yarası: Türkiye'de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimi, DİSA Yayınları, 2010, www.disa.org.tr

iki hususun altını çizmek gerekir: İlki, “anadilin öğrenimi hakkı” ile “anadilinde eğitim hakkı”nın birbirinden farklı olduğudur. Anadilin öğreniminden kastedilen, bir ülkede resmi dilden farklı bir dil konuşan toplulukların mensuplarına kendi anadillerinin öğretilmesidir. İkincisi, anadilinde eğitim hakkının tanınması, resmi dilin eğitim-öğretim süreçlerinden dışlanması anlamını taşımaz.

yordu. Görüşmelerde dilin kültürün taşıyıcısı olduğundan hareketle dile çok büyük bir anlam atfediliyor, asimilasyonun durdurulması ve Kürtlerin kendi kültürlerini sonraki kuşaklarına aktarabilmeleri için Kürtçenin mutlaka eğitim dili haline getirilmesinin şart olduğu belirtiliyordu.

Aradan geçen süre zarfında anadilinde eğitime yapılan vurgunun arttığını söyleyebilirim. Bugün itibarıyla anadilinde eğitim, Kürtlerin büyük bir kısmının üzerinde mutabık oldukları ve “olmazsa olmaz” varsaydıkları bir talebe dönüşmüş durumdadır.

Bu noktada iki hususun altını çizmek gerekir: İlki, “anadilin öğrenimi hakkı” ile “anadilinde eğitim hakkı”nın birbirinden farklı olduğudur. Anadilin öğreniminden kastedilen, bir ülkede resmi dilden farklı bir dil konuşan toplulukların mensuplarına kendi anadillerinin öğretilmesidir. Devlet, genel eğitim-öğretim sistemi içerisinde çocuklara anadillerini öğretmeye çalışmakla yetinir, ama eğitim ve öğretim bütünüyle resmi dil üzerinden yürür. Anadilinde eğitim ise, eğitim ve öğretimin anadilinde yapılmasıdır. Müfredatın, kullanılacak araç-gereçlerin ve dokümanların anadilinde hazırlanması ve eğitim-öğretimin bütün aşamalarında anadilinin kullanılmasıdır.

İkincisi, anadilinde eğitim hakkının tanınması, resmi dilin eğitim-öğretim süreçlerinden dışlanması anlamını taşımaz. Türkiye’de bu konuya ilişkin ciddi bir bilgisizlik ve önyargı var. Anadilde eğitim hakkından söz edildiğinde, sanki bu hakkın tanınması durumunda, resmi dilin öğrenilmeyeceği gibi sonuçta varılıyor ve bunun kabul edilmezliği belirtiliyor. Oysa anadilde eğitim hakkı, resmi dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi zorunluluğunu da ortadan kaldırmaz. Nitekim bu hakkı tanıyan ülkelerde yasal mevzuat, hem resmi dilin herkese öğretilmesini ve hem de eğitim-öğretimde anadilin ve resmi birlikte kullanılmasını öngören hükümler içerir. Anadilinde eğitimin amacı, kişinin sadece kendi anadilini öğrenmesi ve kullanmasını sağlamak değildir; aksine amaç kişinin çok-dilde kendisini ifade edebilecek, hayatını idame ettirebilecek ve akademik üretim yapabilecek bir dil becerisi ile donatmaktır.

Türkiye’de Kürtlerin anadillerini eğitimde ve kamusal ilişkilerde kullanma talebi karşılanmış değil. Mahkemelerde Kürtçeye “bilinmeyen dil” deniliyor ve bu dil tahkir ediliyor. Eğitimde ise, bu yılın başında bir adım atıldı ve Kürtçenin seçmeli ders olarak müfredata girmesi sağlandı. Anadilde eğitime giden yolda bir kilometre taşı olarak düşünülmesi halinde olumlu bir düzenlemeydi bu. Hedefin “anadilde eğitim” olarak konulması halinde öğretmen sayısının azlığı ve/veya okullarda yeterince fiziki/zihni hazırlık yapılmamış olması gibi sorunların üstesinden gelinirdi.

Ancak Başbakan, kendisine Kürtçe derslerine dair bir soru sorulduğunda, bu olumlu adımı gölgeleyen bir açıklama yaptı: “Yeterli bulmuyorlar. Neymiş, zorunlu olmalıymış. Kusura bakmasınlar, o kadar da değil” dedi. Son derece buyurgan, üstten bir bakışı yansıtan bu dil ve Kürtlerin taleplerini küçümseyen bu dil, Kürtleri rahatsız ediyor, yüreklerini burkuyor. Kürtler kimseden ulufe beklemiyor veya herhangi bir kimsenin şahsi malvarlığından bir bağışta bulunmasını istemiyorlar. Aksine bugüne kadar gasp edilmiş haklarının tanınmasını istiyorlar.

Bir kültürün mensubu olarak insanların birtakım hakları bulunur. Dil hakları da, kültürel hakların ağırlıklı bir bölümünü oluşturur. Talep edilen –insanların zaten sahip oldukları– bu hakların devletçe tanınmasıdır. Dille bağlantılı davranış ve değerleri koruyan dil haklarının özünü, bireylerin ve grupların

günlük yaşamda dillerini kullanma hakkı oluşturur. Bu hakkın geniş bir içeriği vardır. Hak, yazılı ve görsel basında, eğitim ve öğretimde ve kamusal makamlarla olan ilişkilerde anadilinin kullanılmasını içerir. Bu meyanda mahkemelerde, hastanelerde, hapishanelerde, kişisel isimlerde, yasama faaliyetlerinde, merkezi sınavlarda, coğrafi isimlerde, trafik işaret ve levhalarında dilin kullanılması talebi, bu kapsam içerisinde değerlendirilir.²

Dil haklarına ilişkin talepler içinde özellikle eğitime ilişkin talepler, çok büyük bir önem arz eder. Zira bir dilin varlığını devam ettirebilmesi, gelişip serpilmesi ve akademik eserler üretebilmesi, o dilin eğitimde kullanılmasına bağlıdır. Bundan dolayı, günümüzde birçok anayasada ve uluslararası hukuki metinde insanların kendi dillerinde eğitim yapmaları, bir hak olarak tanımlanıyor ve bu hak devletlerin bütün vatandaşlarına eşit hizmet etme yükümlülüğünün bir gereği kabul ediliyor. Bu durum, demokratik devletlere, toplumsal kesimlerin dile ilişkin taleplerini karşılayacak yasal ve anayasal düzenlemeleri yapma yükümlülüğü veriyor.

Kürtlerin anadilinde eğitimi savunusu, bazılarının sandığı gibi resmi dile –Türkçeye– bir karşıtlık barındırmıyor ve Türkçeyle bütün bağların koparılması anlamına gelmiyor. Tam bu talep, iki dilin de hakkıyla öğrenilmesi talebidir; bu nedenle bu talebe kulak verilmeli ve –eğer yapılabilecekse– yeni anayasa bu talebi karşılayacak şekilde kaleme alınmalıdır. Peki, bu nasıl yapılabilir?

Eğitimin hangi dilde/dillerde yapılacağı konusunda dünya anayasalarında üç farklı düzenlenme söz konusudur. Birincisi, eğitimin sadece resmi dilde yapılacağını belirten anayasalardır. Bu anayasaların en tipik örneğini teşkil eden mevcut 82 Anayasası'nın 42. maddesi, Türkçe dışındaki hiçbir dilin, eğitim ve öğretim kurumlarında vatandaşlara anadilleri olarak okutulup öğretilmeyeceğini kayıt altına alır. Keza Gürcistan (m.85) ve Portekiz (m. 9-f ve 74-i) anayasalarında da eğitimde resmi dile atıf yapılmıştır.

İkincisi, eğitim diline ilişkin herhangi bir hükme yer vermeyen anayasalardır. Çok sayıda anayasada (ABD, Arnavutluk, Avusturya, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Endonezya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hırvatistan, Hollanda, İsrail, İsveç, İspanya, İtalya, Japonya, Letonya, Lüksemburg, Norveç, vb.) eğitim dili anayasada düzenlenmemiş, bu konu kanunlara bırakılmıştır. Türkiye'nin 1924 (m.80) ve 1961 (m.21-2) anayasalarının eğitim hakkını düzenleyen maddelerinde de eğitimin diline ilişkin bir ibare yoktur.

Üçüncüsü ise resmi dilin haricinde diğer dillerde de eğitim verebilme hakkını kayıt altına alan anayasalardır. Farklı kültürlerin kimliklerine ve dillerine ilişkin taleplerini karşılamak için birçok ülkede (Arjantin, Azerbaycan, Belçika, Kolombiya, Bulgaristan, Estonya, Filipinler, Güney Afrika Cumhuriyeti, İran, İsviçre, Kolombiya, Malezya, Polonya, Rusya, Singapur, Slovakya, Slovenya, Ukrayna) anadilinde eğitim hakkı anayasal güvence altına alınmıştır. Genel olarak bu anayasalarda, a) resmi dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi vatandaşlar için bir hak ve devlet için bir görev olarak düzenlenir ve b) eğitimde anadilin kullanılabilmesi anayasal hüküm altına alınır.

İBu çerçevede Türkiye'nin önünde iki yol var gibidir: İlk yol – Özbudun Taslağında (m.45) olduğu gibi– anayasada yasaklayıcı ibareye yer verilmemesi ve resmi dil dışındaki dillerde eğitimin nasıl yapılacağını kanunlara bırakılmasıdır. İkinci yol ise –Azerbaycan (m.45), Letonya (m. 37), Kazakistan (m.

Kürtlerin anadilinde eğitimi savunusu, bazılarının sandığı gibi resmi dile –Türkçeye– bir karşıtlık barındırmıyor ve Türkçeyle bütün bağların koparılması anlamına gelmiyor. Tam bu talep, iki dilin de hakkıyla öğrenilmesi talebidir; bu nedenle bu talebe kulak verilmeli ve –eğer yapılabilecekse– yeni anayasa bu talebi karşılayacak şekilde kaleme alınmalıdır.

2. Olgun Akbulut, *Bariş İçinde Birlikte Yaşamın Hukuki Zeminini*, 12 Levha Yayınları, 2008, İstanbul, s. 136-138.

*Türkiye uzunca
bir süredir yeni
bir anayasa
yapmayı
tartışıyor.
Sivil toplum
örgütleri, yeni
anayasaya dair
taleplerini sürekli
kamuoyunun
gündemine
taşıran toplum,
yeni anayasadan
ülkenin kadim
sorunlarını
çözmek
için gerekli
demokratik zemini
oluşturmasını
bekliyor.*

19), Rusya (m. 26 ve 68), Slovakya (m. 34) anayasalarında olduğu gibi- doğrudan anayasalarda anadilinde eğitim hakkının düzenlenmesidir.

Kanımcı “anadilini kullanma hakkı” anayasada ayrı bir madde halinde düzenlenmeli³ ve böylelikle başta eğitim olmak üzere kamusal makamlarla olan bütün ilişkilerde anadilinin kullanılması garanti altına alınmalıdır. Çünkü anayasalar, boşlukta yazılmazlar; onları doğuran sosyolojik şartlar ve bir geçmiş vardır. Devletin bugüne kadar gelen pratikleri, Kürtlerde devlete karşı derin bir güvensizlik doğurdu. Sadece yasakları kaldırarak bu güvensizliğe son verilemez, aynı zamanda hakları anayasal güvence altına almak ve devleti bu hakları yerine getirmekle yükümlü kılmak gerekir. Dile dayalı ayrımcılığa son verilmesi ve dil haklarının anayasada onları görünür/bilinir hale getirilmesi, Kürtlerin güvenin tesisi edilmesinde önemli bir pozitif etki yaratır.

Özet

Türkiye uzunca bir süredir yeni bir anayasa yapmayı tartışıyor. Sivil toplum örgütleri, yeni anayasaya dair taleplerini sürekli kamuoyunun gündemine taşıran toplum, yeni anayasadan ülkenin kadim sorunlarını çözmek için gerekli demokratik zemini oluşturmasını bekliyor. Hiç şüphesiz, Yeni Anayasa ile çözümü konusunda ilerleme kat edilmesi gereken konulardan biri de Kürt meselesidir. Bu yazıda Kürt sorununun temel tartışma konularından biri olan “anadil” meselesi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Anayasa, Kürt sorunu, anadilde eğitim, demokratik çözüm

Abstract:

Turkey has been discussing making a new constitution for a long time. While non-governmental organizations present to the public opinion their demands concerning a new constitution, the society expects the formation of a democratic ground for the new constitution to solve the ancient problems of the country. Undoubtedly one of the issues needs to be solved through the new constitution is the Kurdish problem. In this study the subject of “mother language”, one of the main controversial topics of the Kurdish problem will be discussed.

Key Words:

Constitution, Kurdish problem, education in mother language, a democratic solution

3. Mesela Azerbaycan Anayasasının “Ana Dilini Kullanma Hakkı” başlığını taşıyan 45. maddesi şu şekildedir: “I. Herkesin ana dilini kullanma hakkı vardır. Herkesin istediği dilde eğitim ve öğrenim görme, sanatsal faaliyetlerle uğraşma hakkı vardır. II. Hiç kimse ana dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.”